

Smetana, Jan

**K problému translací českých měst ve 13. a 14. století Terminologie,
třídění a kód středověkých kovových předmětů**

Archaeologia historica. 1989, vol. 14, iss. [1], pp. 95-107

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139827>

Access Date: 08. 11. 2024

Version: 20241108

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K problému translací českých měst ve 13. a 14. století

Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů

JAN SMETANA

1. Vymezení tématu

Otázku translací, tj. přenášení či překládání českých měst uvedl do literatury již autor základního a do jisté míry dosud nepřekonaného díla o jejich počátcích, A. Zycha (1914). Dodnes však u nás nevznikla ani jedna samostatná práce, věnovaná tomuto tématu, snad v domněnku, že šlo o okrajový jev. Vymezení rozsahu translací v kvantitativním i kvalitativním smyslu souvisí s řešením celého komplexu otázek, spojených s návazností měst vrcholného feudalismu na sídliště či sídlištní aglomerace předchozího období. Klasickým problémem jsou tu otázky, vyvstávající nad zjištěními přesunů center vývoje v rámci jednotlivých lokalit, další souvisí s přesuny center vývoje, změnami významu jednotlivých míst a přesuny jejich funkcí či částí funkcí v rámci širších regionů a existují i momenty další.

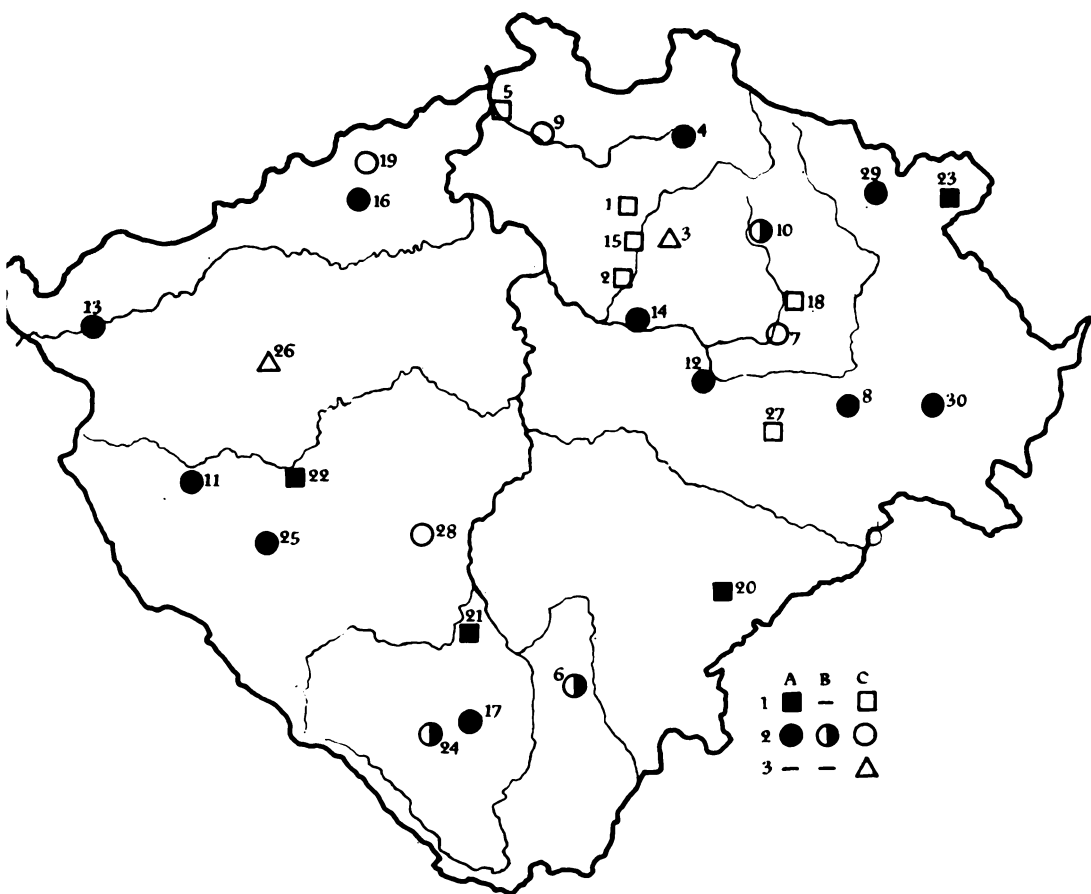
S vědomím potřeby vymezení tématu je proto třeba říci, že pod termínem translace je v této studii myšleno přenášení právního statutu i přesídlování obyvatel původního sídliště do nové lokace (Fischer 1952, 15). Otázkou však zůstává, nakolik byla tato, řekněme ideální forma translace častá a nakolik byly na druhé straně skutečnými translacemi patrně častější kompromisní případy, projevující se upřednostňováním jednoho či druhého jevu. Zároveň je třeba také pečlivě zvažovat chronologické momenty a v návaznosti na ně také stav pramenů základny, se zvláštním přihlédnutím k vývoji písemných pramenů diplomatické povahy, týkající se městského prostředí.

Z tohoto hlediska je nutno hned upozornit na jeden důležitý moment. Stejně jako totiž tzv. zakládací listiny existují jenom pro zlomek českých měst, o jejichž faktickém statutu či existenci není jinak pochyb (Kejř 1979, 242—244), není nutno předpokládat automaticky, že ani k tzv. translacím nedocházelo tam, kde o tom není zachován příslušný právní doklad a bude třeba pečlivě zvažovat i další indicie tohoto procesu. Z tohoto hlediska je naprosto nezbytné dostatečně ocenit údaj z formuláře Tobiáše z Bechyně, vážící se asi k roku 1290, v němž se měšťané jednoho českého města zavazují své biskupské vrchnosti, že na její přání kdykoliv přesunou svá obydlí a celé město do jiné polohy (Novák 1903, č. 156, s. 124—125). Tento formulářový text, tedy záznam ze sbírky listin, sestavených jako praktické ukázky právních pořízeních pro různé situace reálného života, zachycuje totiž translaci jako jednu z **modelových situací** tehdejší skutečnosti.

Jak by bylo možno dokázat v přehledu literatury, panuje zatím u nás názor, že šlo o jev vcelku okrajový, popřípadě nijak kvantitativně výrazný. Některé archeologické výzkumy posledních let však ukazují, že náznaky tohoto procesu je možno zachytit i tam, kde to není jednoznačně doloženo písemnými prameny (Richter 1975, 251—254; Sigl 1977, 90; Richter 1982, 245 a d.). Na

počátku 15. stol. bylo v Čechách asi 32 královských měst a na 290 lokalit, které je možno zařadit do kategorie poddanských měst a městeček (Nový 1973, 73). Stopy procesu translace je přitom možno zaregistrovat asi u 30 měst (mapa č. 1), a to i když jako samostatné téma ponecháme stranou sídelně topografické procesy typu Kouřim, Litoměřice či Žatec. Byť se tedy zatím jedná jenom o asi jednu necelou desetinu celkového počtu našich středověkých měst, je možno mít za to, že jejich výčet bude detailnějším dalším výzkumem patrně ještě rozmnoužen.

Pod tímto zorným úhlem je tedy možno pohlížet na látku, která je předmětem této studie. Zdůraznit je snad ještě třeba to, že je zaměřena na poměry české a ponechává stranou situaci na Moravě i na Slovensku, byť i s vědomím, že by se v obou těchto zemích našlo množství analogií.

Mapa č. 1. Česká města vzniklá translací ve 13. a 14. stol.

Legenda: A – 13. stol., B – přelom 13. a 14. stol. (bez možnosti bližšího datování), C – 14. stol. 1 – translace bezpečně doložené, 2 – pravděpodobné, 3 – nezdařené aj.

Seznam lokalit: 1. Bělá p. Bezd., 2. Benátky n. Jiz., 3. Březno, 4. Český Dub, 5. Děčín, 6. Dolní Bukovsko, 7. Chlumeček (Chlumeč) 8. Chrudim, 9. Jezvė, 10. Jičín, 11. Kladruby, 12. Kolín, 13. Kynšperk n. O., 14. Lysá n. Lab., 15. Mladá Boleslav, 16. Most, 17. Netolice, 18. Nový Bydžov, 19. Osek, 20. Pelhřimov, 21. Písek, 22. Pízeň, 23. Police n. Met., 24. Prachatice 25. Přeštice, 26. Rabštejn, 27. Ronov, 28. Rožmitál, 29. Trutnov, 30. Vysoké Mýto.

2. Translace v písemných pramenech

Za samostatný a z metodického hlediska nejzajímavější vzorek translací je možno samozřejmě považovat ty, které jsou doloženy písemnými prameny. V nich máme doloženo celkem devět případů a příslušné doklady pocházejí z let 1253—1412.¹ Nejstarší se vztahuje k východočeským majetkům břevnovského kláštera, který zde roku 1213 m. j. získal také lokalitu Provodov, která se s charakteristikou „forum regium“ uvádí i v roce 1229 (CDB II, č. 367, s. 431). Roku 1253 však král Přemysl Otakar II. přikázal přenést toto tržiště „in alium locum, Poliz nomine“ (CDB IV. 1, č. 289, s. 483—484). V Polici nad Metují, o níž jde, míval klášter svoje proboštství, u něhož pak postupně vzniklo městečko (Richter 1982, 254).

O přeložení tržiště se patrně jednalo asi také při novém založení Lysé nad Labem roku 1291. Lokaci byl pověřen služebník české královny Guty, Rudlin (RBM II, č. 1624, s. 697).

Další doklad v chronologické řadě zmínek se týká Pelhřimova a i když zmínka o ní pochází z formuláře Tobiáše z Bechyně, z celkových souvislostí se zdá, že k ní skutečně došlo. Založení vrcholně feudálního města tu ovšem předcházela složitá sídelně topografický vývoj. Vývojovým předchůdcem býval zřejmě Starý Pelhřimov, ležící asi 2 km západně od dnešního historického jádra, který míval již v první polovině 13. stol. tržové funkce, vzniklé v návaznosti na těžbu stříbra v okolí. Někdy kolem poloviny téhož věku bylo toto ekonomické centrum biskupských majetků přeneseno na jinou osadu v těsném sousedství dnešního města (Šimák 1938, 1172—1173). Poloha této osady je spojována s osídlením po obou stranách cesty od Starého Pelhřimova. Jeho osu tvořila dnešní Hrnčířská ulice a rozšiřovala se směrem ke kostelu sv. Víta, který vznikl nejspíše v této době (Poche a kol. 1980, 37). Předpokládané poloze starého osídlení nasvědčuje samotné situování tohoto kostela na vidlici cest od Starého Pelhřimova a Řečice, které se stýkaly u brodu přes říčku Bělou a pokračovaly na Jihlavu (Paměť měst 1981, 263). Tato osada, která měla již určitou formu městského statutu, doloženého existencí samosprávy, byla však za domácích válek roku 1289 vypálena. Biskup Tobiáš proto nedlouho poté, asi hned následujícího roku, uložil rychtáři, dvěma konšelům a dalším dvěma měšťanům původního tržového sídliště, aby do čtyř let postavili město nové a opevnili je příkopem a palisádou (Novák 1903, č. 231, s. 175). Toto nové město bylo vysazeno v těsném sousedství na ploše asi 16 ha. Z dosavadní obce u sv. Víta se stala předměstská Česká ulice (Šimák 1938, 1172—1173).

Listina krále Václava II. z 19. 6. 1305 je dokladem pro to, že nedlouho předtím došlo k nové lokaci Bydžova, „de loco antiquo ad illum, in quo nunc est“. Zmíněné staré místo, označené také „civitas antiqua“ (CIM II, č. 78, s. 143 až 144), byl dnešní Starý Bydžov, nacházející se odtud asi 3 km. Bylo to staré sídlo při komunikaci, zmiňované poprvé roku 1186 jako znovunabytý knížecí majetek (CDB I, č. 310, s. 282). Půdorys obce, s kostelem sv. Prokopa, datovaným do sklonku 12. stol. (Merhautová 1971, 321), vykazuje paprskovitou osnovu, obdobnou Starému Plzenci, pokládanou za charakteristickou raně feudální dispozici (Fischer 1952, 257; Dostál a kol. 1974, 18). O statutu tohoto místa není zcela jasno, v literatuře se hovoří o tržové vsi, rozhodně však nelze přehlédnout termín „antiqua civitas“, použitý kromě uvedeného dokladu znovu v roce 1334 (RBM IV, s. 46). Důvodem pro přenesení byl asi nedostatek vody (Šim k 1938, 850—851). Nové město se vyvíjelo postupně. I když už roku 1311 byla založena městská kniha, druhá nejstarší ze zachovaných českých městských knih, téhož roku se začalo opevňovat, byť i jen primitivně (CIM II, č.

94, s. 168—169) a roku 1312 byl dokončen městský kostel, zůstávaly ve městě i nadále nezastavěné plochy. Přesto bývá půdorys Nového Bydžova považován za vrchol české gotické kompozice (Dostál a kol. 1974, 33), takže jeho vybudování muselo být v podstatě ukončeno před rokem 1325, od kdy náležel panskému rodu Vartenberků (Šimák 1938, 853), v jejichž silách dozajista takového řešení nebylo.

Mezi města dotvořená translací je nutno počítat také jihočeský Písek. Akt přenesení dosvědčuje, patrně však až se značným odstupem, listina Jindřicha Korutanského z roku 1308, zachovaná v mladším českém překladu. Její součástí je pasáž, v níž se uvádí: „a k tomu také chceme, aby staré město Písek, ležící za městem, tu na tom místě nikdáž zase znovu se nestavělo a nevzdělávalo, a ten důchod, který témuž starému městu od starodávna náleží, aby tomu Písku novému městu předpověděnému a nám náležel“ (CIM II, č. 86, s. 158). Citovaná formulace opravňuje k názoru, že Starý Písek, jak se tato lokalita dodnes nazývá, byl skutečně vývojovým předchůdcem „nového“ Písku.

Jádro „starého města Písku“ leželo na přechodu Zlaté stezky přes Otavu, na jejím levém břehu. Součástí této osady, u níž se trhové právo předpokládá již počátkem 13. stol., byl kostel sv. Václava (Dostál a kol. 1974, 294). J. V. Šimák (1938, 1013) k ní vztahuje listinu z roku 1243, jejíž datační formule je uvedena „apud Pezch“ (CDB IV. 1, č. 34, s. 115). Pravděpodobnost této domněnky je zesílena názorem, že na opačném, pravém břehu Otavy, stával již v době před lokací nového města nevelký hrádek (Kuthan 1975, 51), který mohl být nejspíše oním místem „u Písku“, kde byla listina vydána.

Přesná doba založení „nového“ Písku není známá, je však možno vyjít především z toho, že podle listiny z roku 1308 bylo toto přenesení zcela ukončeno, i když v novém městě zřejmě panovaly v tomto smyslu ještě nějaké obavy. Z konfirmace privilegií Písku Karlem IV. z 14. 7. 1348 (CIM II, č. 273, s. 404—410) vyplývá, že k tomu došlo již za Přemysla Otakara II. Listina tohoto panovníka, hlásící se k 12. 4. 1252, v jejímž textu se uvádí, že odňal špitálu sv. Františka v Praze ves Drahonice a daroval ji „civitati nostre Piecz“ (CDB IV. 1, č. 242, s. 415—416) je ovšem falzum z přelomu 13. a 14. stol., inzerované až v listině Jana Lucemburského z roku 1313, čímž pro naše potřeby nemá valný význam. Umělecko historické datování však ukazuje, že již v 50. a 60. letech 13. stol. vznikl v Písku výjimečný soubor monumentálních raně-gotických staveb a jejich neobyčejná homogennost svědčí o rychlém průběhu výstavby celého města (Kuthan 1975, 78), jehož počátky je proto třeba skutečně do této doby klást.

Další doklad translace přináší listina z roku 1334, vydaná Ješkem z Michalovic pro Mladou Boleslav, kde se v příslušné pasáži praví: „civitatem nostram, que juvenis Boleslavia nominatur, de loco naturali transtulimus et situavimus in montem, qui Hrobye vulgariter nuncupatur“ (CIM II, č. 169, s. 282). „Místem přirozeným“, zmíněným v listině byla dnešní poloha na Podolci, situovaná v podhradí někdejšího hradiště, vypínajícího se na ostrožně mezi Jizerou a potokem Klenicí, odkud známe od druhé poloviny 12. stol. řadu kastelánů. Toto podhradí, soustředěné u kostelíka sv. Víta, u něhož vznikla roku 1255 johanitská komenda, plnilo i určité funkce ekonomické (Žemlička 1978, 565). Již roku 1290 je Boleslav uváděna jako „locus forenis“ (Šebesta 1905, č. 5) a v roce 1318 se připomíná „theloneum... in Minori Boleslavia cum iure forensi ipsius opidi“ (RBM IV, č. 1998, s. 783). Tyto termíny nelze vztahovat jinam nežli k podhradskému osídlení na Podolci již proto, že volná část areálu, kam bylo město přesunuto, byla ještě roku 1334 označována „Hrobye“. Na samém konci ostrožny byl obnoven hrad (Svárovský 1974, 21—23).

Snad nejdetailněji je v našem písemném materiálu dokumentován proces translace v listině Hynka Berky z Dubé z 24. 4. 1337, týkající se vzniku města Nového Bezdězu neboli Bělé (CIM IV. 1, č. 44, s. 62—67). Vznik tohoto města navazoval na dlouhodobou kolonizační aktivitu, započatou již Přemyslem Otakarem II. v souvislosti s budováním hradu Bezdězu, jakožto opory panovnické moci v severních Čechách. Stavba jeho jádra náleží mezi roky 1265—1278 (Menclová 1972, I. 242—243). S tím nepochybně, ruku v ruce, se projevovala snaha o vytvoření královského města v těchto končinách, jako jeho ekonomického protějšku, která je doložena v panovnické listině z 22. 10. 1264 (CDB V. 1, č. 423, s. 627—629). Toto projektované město však nebylo v listině označeno jménem a rovněž jeho poloha je vyznačena dosti volně. Již dlouho se proto vede diskuse, zda tento právní akt dal vzniknout Doksům či městu přímo pod hradem. Dnes, se zdá, že nejdříve skutečně začaly být budovány Doksy, které jsou jako „civitas“ označovány bezpečně roku 1293 (RBM II, č. 1643, s. 701). V souladu s Přemyslovým záměrem vystavět na vrcholu jednoho z Bezdězů královský hrad a snad i s následnými záměry o nutnou kolonizaci celého kraje však vzniklo město také v těsném sousedství hradního vrchu a v bezprostřední návaznosti na starší osadu s kostelem sv. Jiljí, zbudovaným asi v poslední čtvrtině 12. stol. [Merhautová 1971, 95; Menclová 1972, I. 227]. Při zemních pracích u rybníčka v obci byla již před lety nalezena předkolonizační keramika [Gabriel—Smetana 1980, 135]. Město bylo vybudováno plánovitě, jak naznačuje pravidelné obdélné náměstí, zřetelné ještě v indikační skice. Jako město [civitas] je uváděno poprvé v listině Václava II. asi z roku 1291 [Žemlička 1979, 51—52; 1980, 738—739].

Do velkolepého kolonizačního a urbanistického díla Přemysla Otakara II. v kraji pod Bezdězy, k němuž je nutno připočítat i založení Kuřívod, připomínaných poprvé jako město roku 1279 (FRB II, s. 348), však negativně zasáhlo zeslabení panovnické moci, umožňující úchvaty Markvarticů a Ronovců, k nimž došlo hned po jeho smrti. Tato města navíc zřejmě nevznikla ze skutečných potřeb a možností zemědělského zázemí, s jehož dotvářením se časově překrývala [Gabriel—Smetana 1980, 135—136; Žemlička 1980, 748—750]. Navíc, na přelomu 13. a 14. stol. získal samotný hrad Bezděz do zástavy Hynek Berka z Dubé (RBM II, č. 2069, s. 893).

Přes často opakované tvrzení J. V. Šimáka [1938, 757], že nový držitel Bezdězu si vyžádal svolení přenést dosavadní město pod Bezdězem na jiné místo již roku 1304 od Václava II., je zřejmě správnější mínění F. Zumana [1937, 66—67], že pro to není v pramenech vůbec žádná opora a že právě naopak tehdy obyvatelé dosavadního města obdrželi nové privilegium, chované ještě roku 1540 v bělském archivu jako doklad kontinuity obou míst.

Translace Starého Bezdězu na místo dnešní Bělé pod Bezdězem je poprvé zmíněna až v privilegiu Hynka Berky z Dubé, syna předchozího, z 24. 4. 1337 (CIM IV. 1, č. 44, s. 62—67). Pro nové město byla vyměřena poloha asi 7 km jihozápadně, na ostrožně nad potokem Bělou. Také jeho majitel se snažil o zachování právní kontinuity, což vedlo k jeho označování „Novum Bezdez“, zatímco jeho obyvatelé mu zřejmě od počátku říkali „Bela seu Wysenwasser“, podle jména potoka. Může to svědčit také o tom, že obyvatelé, kteří sem byli v čele s někdejšíým rychtářem ze Starého Bezdězu převedeni i se všemi právy, které tam mívali, byli české i německé národnosti. Starý Bezděz zároveň ztratil svoje někdejší práva, tedy celý svůj dosavadní městský statut. V původní obci zůstala ze všech živností pouze krčma. Translace se vedle zmíněného rychtáře Ješka zúčastnili také Martin z Lovu, purkrabí v Lipém a lípský měšťan Křišťan. Ti se podíleli již o něco dříve také na nedávné emfyteutizaci

okolních vsí. Listina sama vysazení nového města nepovoluje, nýbrž potvrzuje. Zcela jistě tedy již nějakou dobu existovalo. Svědčí o tom v jejím textu zmiňované příkopy, brána, kostel, mlýn, lázeň a masné i pekařské krámy. Bylo však rozhodně stále ještě ve výstavbě, protože měšťanům se zároveň uděluje osvobození od platů na dobu sedmi let. Dotvářeno bylo jistě i potom; z roku 1345 pochází listina vztahující se k fundaci augustiniánského kláštera. Rozbor městských hradeb, považovaných podle zmínky o bráně z roku 1337 za současné se vznikem Nového Bezdězu, vedl ke zjištění, že pocházejí až z přelomu 15. a 16. stol. a že až do té doby tu bývalo provizorní dřevěné hrazení (Razím 1985, 145, 148—149).

Rok 1343 je možno považovat za terminus ante quem pro podobný sídelní přesun v Benátkách n. Jiz. Zde, na křižovatce cest a u brodu, vzniklo na levém břehu řeky sídliště, označované „opido forensi dicto Benatek“, dnešní Staré Benátky. Městský statut získalo zřejmě jako ekonomické zázemí hradu Dražic, zmiňovaného poprvé roku 1264, i když jeho stavba byla zřejmě ukončena teprve ve druhém desetiletí 14. stol. (Menclová 1972, I. 137; II. 35). Dle J. V. Šimáka (1938, 815) bylo zničeno za domácích válek proti králi Janovi Lucemburskému v letech 1315—1316. Jisté je, že v nedatované listině budoucího císaře Karla IV., kladené k roku 1343, se povoluje Janovi z Dražic, aby svoje trhové městečko Benátky přenesl na protilehlý břeh Jizery na vrch Hradiště a opevnil (CIM IV. 1, č. 52, s. 76).

3. Další možnosti indikace

Ze všeho, co bylo zatím řečeno, je jisté, že naší problematiky se velmi úzce dotýká diskuse na téma vypovídací hodnoty místních jmen s přívlastky Staré a Nové, která začala již před více nežli stoletím (Jireček 1884, 7; Prasek 1892, 13). O tom, že vyznačují také neoddiskutovatelné translace jsme se již přesvědčili. Na důležitost vyhodnocení lokalit, označených v písemných pramenech jako „staré město“, ukazuje však na prvním místě archeologicky verifikovaný příklad vývoje Žďáru n. Sáz. (Richter 1974). Podle těchto analogií je proto možno předpokládat obdobný vývoj také v počátcích Kolína v prvních letech vlády Přemysla Otakara II. kde padají na váhu i ne zcela obvyklé majetkoprávní vazby mezi tímto městem a Starým Kolínem (Šimák 1938, 929 až 930; Vávra 1971, 115—116; Red. 1971) nebo v případě městských počátků Českého Dubu v době po roce 1255, kde existují náznaky vědomí obdobné kontinuity s obcí Stará Světlá (Šimák 1938, 781—782). Nápadně podobnými indiciemi je signalizována také forensní návaznost mezi dnešním Horním Starým Městem a Trutnovem, který vznikl před rokem 1260 (Šimák 1938, 880—881). Po roce 1263 došlo k podobnému procesu v Netolicích, což zavadlo příčinu k následnému rozlišování mezi Starým a Novým městem (Kuthan 1975, 153 až 154). Někdy v téže době je předpokládán vznik Vysokého Mýta, jakožto nástupce Starého Mýta (Sigl 1977), stejně jako toponymum Staré město se vyskytuje také v předpolí historického jádra Kynšperka n. O., kde ovšem se zároveň uvažuje také o možné vazbě k poloze u Kolové, necelé 2 km odtud (Velímský, v tisku).² Ke klasickým případům tohoto druhu náleží samozřejmě také vazba mezi Starým Plzencem a Plzní na samém sklonku 13. stol. (Beneš—Richter 1976). Před rokem 1323 se uskutečnil obdobný vývojový proces mezi Starými Prachaticemi a Prachaticemi (Starý 1978), i zaniklou lokalitou Staré Město a Dolním Bukovskem v jižních Čechách (Šimák 1938, 1133). Dozajista ještě ve 14. stol. pak také v Rožmitále, kde se roku 1379 vyskytuje tzv. „antiqua civitas“ (Šimák 1938, 1009—1010).³

Adjektivum Starý... etc., spojené s místním jménem není ovšem možno pokládat za doklad translace automaticky neboť vychází ze vztahových vazeb jiných. Někdy totiž svědčí spíše o původním umístění panského sídla, z něhož pak bylo odvozeno jméno nedalekého, „na zeleném drnu“ vznikajícího města. Je to snad především případ Českých Budějovic, od jejichž historického jádra, jehož vyměřování náleží do let 1263 či 265, leží asi 1 km na severozápad Staré Budějovice. Ty bývaly před dobou vzniku města sídlem Čěče z Budějovic, jehož majetky v centru Budějovické kotliny byly v první polovině 60. let 13. stol. vyměněny Přemyslem Otakarem II. za velešinské zboží (Kuthan, 1975, 159). Pro Staré Budějovice není žádný doklad o forensních funkcích, které původně pro tuto oblast vykonávaly zřejmě Stradonice (Rožnov), ležící asi 5 km odtud. Zde před rokem 1261 založil Vok z Rožmberka tzv. Novum forum, rozšiřující dosavadní forum Stradonice—Rožnov (Čechura 1984, 58—59). — Také název Starý Zbiroh pro návrší proti městečku Zbirohu je zřejmě odvozen z polohy původního panského sídla, které pak bylo postaveno na novém místě, na vrchu západně od města (Šimák 1938, 989). Podobně je možno uvažovat, že název Stará Lípa mohl vycházet z vědomí, že zde mívali svůj původní dvorec Ronovci, kteří teprve dodatečně vybudovali na ostrově řeky Ploučnice, asi 2 km odtud, vodní hrad, zmiňovaný poprvé roku 1277 (Smetana 1979, 587).

Jindy byla s největší pravděpodobností přívlastkem Starý a Nový odlišena starší vesnice od sousedního později vzniklého města. To je asi případ Starého a Nového Knína (Šimák 1938, 996), Starého a Nového Kamýka n. Vlt. (Šimák 1938, 993), Staré Lomnice a Lomnice n. Pop. (Šimák 1938, 791—792), Starého Rumburku a Rumburku (Hofmann 1904, 402), Staré Paky a Nové Paky (Šimák 1938, 871), či jihočeské Nové Bystřice (Fischer 1952, 30). Podobně nelze zatím doložit mínění části literatury, že forensním předchůdcem vrcholně středověkého Horšovského Týna bylo starší sídliště v poloze Velké předměstí na pravém břehu Radbuzy (Líbal 1970, 30; Dostál a kol. 1974, 168; Fridrich 1984, 161—162; Durdík—Krušinová 1986).

V některých případech rozlišování polohy „Staré město“ a „Nové město“ v jedné lokalitě signalizuje snahu o rozšíření původní lokace, ať již zdařilou, jako např. na sklonku 13. stol. v Týně n. Vlt. (Richter 1982, 258, 262) a jihočeských Nových Hradech (Zycha 1914, 30; Šimák 1938, 1120) na počátku 14. stol., nebo nezdařilou, jako v Litoměřicích (Žemlička 1979, 49—51; Čechura 1984a).

4. Příčiny translací

Jedním z důvodů translací byly nepochybně skutečnosti, vyplývající z uspořádání sídel raného feudalismu, které postupně přestávaly vyhovovat novým podmínkám a potřebám. Neoddiskutovatelnou součástí řešení problému tzv. trhových osad, vyskytujících se v písemných pramenech 12. a 13. stol., musí být vědomí, že až do přelomu těchto století můžeme na základě archeologických výzkumů rozlišovat pouze takové druhy půdorysného uspořádání vesnic, které jsou společně označovány jako „přírodní“. Teprve v průběhu 13. stol. jsou registrovány změny, spočívající v tom, že ke starším půdorysným typům přibývají dispozice pravidelnější, jakoby normativní — ulicovky i návesní typy — což vyjadřuje určitou plánovitost, související s měnicí se organizační hospodářského života, které ovšem neproběhly najednou (Smetánka 1978, 327, 329).

Vrátíme-li se s tímto vědomím k otázce tzv. trhových vsí písemných pramenů, zdůrazněme nejdříve, že na základě rozboru právněhistorického nejnižšího aní u starých a rozlehlých sídelních aglomerací souvislost jejich

místního statutu s trhem. Podle analýzy J. Kejře (1987, 13, 16) se zdá být jisté, že se trhy raného feudalismu konaly, alespoň v některých případech, na prostoře mimo vlastní sídliště a také, že „villa“ tvořila vlastně příslušenství k „foru“ a že lokalita sama neměla ještě žádné zvláštní právní postavení.

Tato nejstarší sídliště nevznikala na základě organizačního záměru. Před počátkem 13. stol. byly primárními, nejobecnějšími a spontánně působícími podmínkami vzniku tržních míst vývoj výrobních sil v zemědělství a současně též nezbytnost vzájemných směnných styků. Tyto, v zásadě empirické předpoklady existence se vnitřně proměňovaly, stabilizovaly a postupně i institucionalizovaly v průběhu vytváření územního, alespoň relativně integrovaného velko-
statku (Nový 1973, 75).

Výraz „forum“ v návaznosti na to, začal vyjadřovat i určitou statutární formu sídel samotných, odlišujících se vyšším stupněm oprávnění od pouhých vsí (Kejř 1987, 16—17, 35), i když přímou vývojovou linií od empiricky vznikajících tržních osad 12. stol. k tržním osadám či městečkům a městům 13. a 14. stol. lze vést jen obecně, v rovině analogických a rozvíjejících se funkcí. Trh se však stal jedním ze základních městotvorných činitelů (Nový 1973, 74), což muselo najít a také našlo svůj odraz ve vzniku nových sídlištních forem. Pro naše téma stačí zdůraznit, že přestaly vyhovovat tržiště mimo vlastní osídlený areál osad, pro jejichž ekonomiku, rozvíjející se navíc v zásadním souladu se zájmy majitele města, začaly mít podstatný význam. Kde pro to byly vhodné podmínky, především přírodní, ale i majetkoprávní, nemohlo proto nedojít k novému uspořádání příslušných lokalit, neboť šlo v zásadě o řešení nutného souladu funkcí a forem.

Vhodné řešení proto muselo být nalezeno i tam, kde to uvedené determinanty nedovolovaly v rámci existující již lokality. Zajímavý vztah mezi změnami statutu a novým řešením sídelně topografických vazeb naznačuje vývoj v blízkosti benediktinského opatství v Kladrubech, založeného údajně roku 1115 v blízkosti brodu přes Úhlavku (CDB I, č. 390, s. 395). Přimo u kláštera bylo zjištěno mladohradištní a pozdněhradištní osídlení. M. Richter (1982, 245) právě proto klade do těchto míst původní osadu. Na opačném břehu Úhlavy leželo při dálkové komunikaci knížecí tržiště, o jehož získání kladrubský klášter dlouhodobě usiloval. Někdy v letech 1202—1207 daroval král Přemysl Otakar I. klášteru na tomto tržišti hospody (CDB II, č. 58, s. 52). Podle falza listiny, hlásící se do let 1212—1213, vzniklého však až kolem roku 1235 (CDB II, č. 365, s. 399; Šebánek—Dušková 1963, s. 26), jsou v Kladrubech dosvědčení obchodníci (mercatores), kterým panovník údajně udělil určitý stupeň samosprávy, i když měli nadále náležet klášteru. Přestože jde, jak bylo řečeno, o falzum, musí se pro dobu jeho vzniku počítat s jeho reálným obsahem. V souladu s tím došlo, zřejmě někdy kolem roku 1230, k vysazení nového městečka opodál kláštera před brodem. Listina krále Václava I. z roku 1233, již bylo Kladrubům uděleno právo výročního trhu o klášterní pouti, se vztahuje pravděpodobně již k novému sídlišti (CDB III, č. 44, s. 45). V souladu s tím se původní tržiště, kladené na návrší, kde stával až do roku 1796 románský kostelík sv. Petra, nazývalo potom Staré Kladruby. I když příslušný doklad o tom pochází až z roku 1334 je jisté, že nové tržní městečko bylo označováno Nové Město (Šimák 1938, 588). Podobné reziduum původní tržní osady, nazývané Altstadt, existovalo v Přešticích (Richter 1982, 245, 262).

Dalším důvodem translaci byl zřejmě proces koncentrace středověkého osídlení (Štěpánek 1969, 656). Pěkný příklad byl výzkumem Z. Smetánky a J. Škabradý (1974) zjištěn v předpolí Železných hor v případě souvislosti vzniku městečka Ronova. Zvláštní moment představují doklady o přesídlení obyva-

tel vesnice do zakládání města. V Čechách je to písemnými prameny doloženo roku 1335 pro Rabštejn, kam byli přesunuti obyvatelé vsi Ostrova (Fischer 1952, 95), mohlo jít však o mnohem frekventovanější jev.

Jinou příčinou translací byl nepochybně vývoj či spíše změny majetkoprávních poměrů v rámci určitého sídelního celku. Jako příklad nad jiné může posloužit Děčín, kde místní tradice odedávna lokalizovala původní město do prostoru ohraničeného řekami Ploučnicí, Labem a skalním hřbetem, kde ve 13. stol. vystřídala raně feudální přemyslovskou kastelání středověký hrad. Pro tuto polohu je roku 1388 poprvé doloženo označení „in antiqua civitate“. Oprávněnost této tradice plně ověřil archeologický výzkum. Jeho výsledkem je totiž zjištění, že zde skutečně, na ploše asi 9 ha existovalo od poloviny 13. do poloviny 14. stol. město, obklopené kamennou hradbou, s uliční sítí a kostelem (Velímský, v tisku), známým i z písemných pramenů. I přes nároky pánů z Michalovic, doložené roku 1283, je jisté, že se jednalo o velkorysé královské založení. V letech 1305—1306 získali však celé děčínské dominium páni z Vartenberka. Za nich, někdy před rokem 1388, kdy se poprvé hovoří o „starém městě“, došlo k vysazení nového Děčína na opačné straně hradní skály. O tom, že sem bylo přeneseno i městské právo, svědčí dostatečně děčínská městská pečeť, která ve svém obraze nese již od nejstaršího známého dokladu z roku 1407 českého královského lva. Jinými slovy, protože tato podoba pečetního obrazu nemohla za žádných okolností vzniknout za Vartenberků, je zcela jisté, že byla pořízena již před rokem 1305 a na straně druhé dokládá, že v Děčíně šlo skutečně původně o královskou lokaci. O přesídlení obyvatel „starého města“ Děčína svědčí městské privilegium z roku 1412 (Smetana—Velímský 1984; Smetana 1985).⁴

Mezi lokality, jež prošly ranou fází konstituování města, které však později z důvodů majetkoprávní změny ve svém vývoji ustrnuly, náleží také Staré Místo, ležící 3 km jižně od Jičína (Sigl 1977, 50). Původním držitelem okolních majetků bývala královna Guta, po jejíž smrti v roce 1297 se zdejší zboží dostalo do šlechtických rukou. Nový majitel, Léva z Konecchlumí, jenž sídlil na hradě Brada, přenesl ekonomické centrum dominia blíže ke svému sídlu a převedl sem, jak soudil J. V. Šimák (1938, 866), vedle kolonistů i obyvatele původní trhové osady.⁵

V jiných případech důvody přeložení ekonomického centra panství vycházely z komplikovaných a měnících se majetkoprávních poměrů na rozhraní šlechtické a klášterní držby. Ty zřejmě vedly k přenesení původního výrobního centra mnichovohradištských cisterciáků z levobřežní polohy v dnešní České Lípě poté, co na protějším břehu vzniklo město šlechtické, do Jezvé, které se roku 1352 nazývá Nova civitas (Smetana 1979, 588—589).

Na základě citované děčínské listiny z roku 1412 se ovšem dostáváme také ke zjištění, že dalším bezprostředním důvodem translací mohly být i přírodní pohromy. Obecně je možno konstatovat, že ve 14. stol. došlo skutečně ke změně klimatických podmínek, které se projevíly sérií ničivých povodní (Hrdlička 1972, 661; Smetana—Kotyza, v tisku).

Někdy je ovšem jako bezprostřední důvod translací uváděn naopak nedostatek vody. Týká se to přesunu Starý Bydžov—Nový Bydžov, před rokem 1305, či Starý Bezděz—Bělá v roce 1337, o čemž jsme již hovořili (Šimák 1938, 757, 851). Je-li zřejmé, že nedostatek vody býval primární příčinou zániku i obyčejných vesnic, tedy sídlišť s menší koncentrací obyvatelstva (Klápště 1978, 447), je tento důvod nasnadě o to spíše u měst.

Válečné události a jejich dopad na původní lokaci byly zase bezprostředním podnětem k přenesení města na lépe hájitelné místo, jako tomu bylo v Pelhři-

mově po roce 1290 a v Benátkách n. Jiz. na počátku 14. stol., tak jak už o tom byla rovněž také řeč.

5. Závěr

Celkově lze shrnout, že vymezení rozsahu translací, jejich kvantity i kvality, vytváří součást celého komplexu otázek spojených s návazností měst vrcholného feudalismu na sídliště či sídlištní aglomerace předkolonizačního období. Z celkového počtu třiceti uvažovaných translací jich bylo provedeno 18 během 13. či přelomu 13. a 14. století., zbývajících 12 jich ovšem náleží jednoznačně století 14. To svědčí samozřejmě mj. o tom, že sídelní struktura země nebyla v průběhu 13. stol. ještě dokončena, i když šlo v tomto smyslu spíše již o pouhé dotváření jednotlivých regionů. Do úvahy je totiž třeba vzít, že prostorová distance mezi starým sídlištěm a nově lokovaným městem se pohybuje od několika stovek metrů do maximálně 7 km. Bez zajímavosti proto nemůže být ani prostorové rozložení translací vcelku. S největším jejich počtem, jak vyplývá z mapky, se setkáváme v severní polovině země, zatímco prakticky chybí v centrální části Čech.

Důvody překládání byly již konstatovány, zde je třeba říci, že se někdy i vzájemně prolínají a někdy je těžké rozhodnout, který byl prioritní. Zdá se však také, že ačkoliv žádná z původních lokací nebyla dosud odkryta vcelku a jejich rozsahy můžeme pouze odhadovat, neposledním důvodem translací byla prostá potřeba většího místa, konstatovaná zatím výslovně pro Plzeň (Šimák 1938, 605).

Obecně lze říci, že původní lokalita s městskými funkcemi přestala vyhovovat měnícím se potřebám rozvíjející se společenské dělby práce a že tento jev přesahoval, snad i z důvodů populačních a především v návaznosti na dovtvářející se strukturu osídlení, až do 14. stol. Ostatně nejenom tam. Translace, podmíněné složitým komplexem ekonomicko-sociálních komponent, probíhají až do naší doby. Příkladem nad jiné byla likvidace historického Mostu a vznik nového Mostu v uplynulých desetiletích.

Poznámky

- 1 Poslední letopočet se týká Děčína, jehož geneze je vzhledem k dalším souvislostem probrána v kapitole 4.
- 2 Podobná zajímavá, dosud však neprokázaná vazba, může být mezi zaniklou opevněnou lokalitou, nacházející se 2 km jižně od kláštera v Oseku, a později vzniklým městečkem přímo u něj. (Richter 1982, 248).
- 3 Ve starší literatuře bývá považován za obdobný případ také vývoj v Chrudimí (Kavka 1963, 144), ukazuje se však, že sídelně topografický vývoj je zde třeba vrstvit členitěji. Rozložení archeologických nálezů z 12. a první pol. 13. stol. u kostela sv. Kříže, asi 800 m již od pozdějšího vrcholně feudálního města, signalizuje prioritu zdejší osady před ostatními, existujícími v rámci této raně feudální aglomerace (Durdík—Frolík 1981, 107; Frolík 1983, 534—535; Frolík—Stgl 1985, 175 až 180). — Do jisté míry obdobně je ostatně možno řešit již po dobu před rokem 1238 vztah města Mostu a Vsi sv. Václava, ležící na opačném břehu řeky Bíliny (Klápště—Slavíček—Velímský 1976, 6—7).
- 4 V doslovném českém překladu původní listiny z roku 1412, který byl pořízen roku 1511, se uvádí: „Item domové ti, kteříž z vonoho starého města pustého skrze zkázu povodně osazení jsú, ti mají též při svém šose a městském právě, jakž od starodávna byli sú zuostatí a berně i všeho sedlského práva prázdni býti“ (CIM IV. 1, 207, s. 308; IV. 3, č. 793, s. 199).
- 5 Podobné důvody mohly hrát i v případě přenesení minimálně forensních funkcí ze Židíněvsi, kterou král Václav II. povýšil roku 1302 na prosbu Beneše z Vartenberka na město či místo trhové (civitas seu locus forensis), na Březno, správní stře-

disko příslušného panství (CIM IV. 1, č. 15, s. 28—29; Šimák 1938, 806). — Jsou ovšem i příklady neúspěšného přeložení, zjistitelné rovněž ve středních Čechách ve vztahu Chlumeck a Chlumeček (Šimák 1938, 861; Profous 1949, 20).

Literatura a prameny

- BENEŠ A., RICHTER M., 1976: Příspěvek k dějinám osídlení Starého Plzně ve 13. století, in: Tisíc let Staré Plzně. Sborník Západočeského muzea v Plzni. Řada Historie I, Plzeň, 67—75.
- CDB — Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae I. (ed. G. Friedrich), Praha 1904—1907; II. (ed. G. Friedrich), Praha 1912; III. (ed. G. Friedrich), Praha 1943, (ed. Z. Kristen), Praha 1962; IV. 1 (ed. J. Šebánek—S. Dušková), Praha 1962; IV. 2 (ed. J. Šebánek—S. Dušková), Praha 1965; V. 1 (ed. J. Šebánek—S. Dušková), Praha 1974.
- CIM — Codex iuris municipalis Regni Bohemiae II. (ed. J. Čelakovský), Praha 1895; IV. 1 (ed. A. Haas), Praha 1954; IV. 2 (ed. A. Haas), Praha 1960; IV. 3 (ed. A. Haas) Praha 1961.
- ČECHURA, J., 1984: Počátky královského města Českých Budějovic, Jihočeský sborník historický 53.
- ČECHURA, J., 1984a: Nezdařená lokace Přemysla Otakara II. na Hoře sv. Štěpána a statky chotěšovského kláštera na Litoměřicku v době předhusitské, Litoměřicko 17—20, 1981—1984, 43—69.
- DOSTÁL, O. a kol., 1974: Československá historická města, Praha.
- DURDÍK, T., FROLÍK, J., 1981: Ke stavební podobě a dispozici městského hradu v Chrudimí, AH 6, 107—115.
- DURDÍK, T., KRUŠINOVÁ, L., 1986: K počátkům a středověké stavební podobě hradu v Horšovském Týně, AH 11, 127—142.
- FISCHER, H., 1952: Die Siedlungsverlegung im Zeitalter der Stadtbildung. Unter besonderer Berücksichtigung der österreichischen Raumes, Wien.
- FRIDRICH, J., 1984: K nejstarším dějinám Horšovského Týna do počátků husitské revoluce, Minulostí Západočeského kraje XX, 155—174.
- FROLÍK, J., 1983: K počátkům Chrudimí, AR XXV, 51—539.
- FROLÍK, J., Sigi. J., 1985: 175—180.
- GABRIEL, F., SMETANA, J., 1980: Sídelně historické aspekty vzniku města České Lípy, AH 5, 131—142.
- HOFMANN, C., 1904: Alt Rumburg, Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursins Clubs 27, 402—403.
- HRDLÍČKA, L., 1972: Předběžné výsledky výzkumu v Praze 1 na Klárově, AR XXIV, 644—663.
- JIREČEK, H., 1884: Královské věnné město Vysoké Mýto, Vysoké Mýto.
- KEJŘ, J., 1979: Městské zřízení v českém státě ve 13. století, ČsČH XXVII, 226—252.
- KEJŘ, J., 1987: Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě, Právně historické studie XXVIII, 9—44.
- KLÁPŠTĚ, J., 1978: Středověké osídlení Černokostelecka, PA LXIX, 423—475.
- KLÁPŠTĚ, J., SLAVÍČEK, A., VELÍMSKÝ, T., 1976: Archeologický výzkum města Mostu 1970—1975, Most.
- KUTHAN, J., 1975: Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II., Praha.
- LÍBAL, J., 1970: Starobylá města v Československu, Praha.
- MENCLOVÁ, B., 1972: České hrady I, II, Praha.
- MERHAUTOVÁ, A., 1971: Raně středověká architektura v Čechách, Praha.
- NOVÁK, J. B., 1903: Formulář Tobíáše z Bechyně (1279—1296), Praha.
- NOVÝ, R., 1973: Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, ČsČH XXI, 73—109.
- PAMĚT. MĚST., Městské památkové rezervace v českých zemích. (Kol.), Praha 1975.
- POCHE, E. a kol., 1980: Umělecké památky Čech, sv. III., Praha.
- PRASEK, V., 1892: Stará města česká a polská ve Slezsku, Věstník Matice opavské 2.
- PROFOUS, A., 1949: Místní jména v Čechách, díl II., Praha.
- RAZÍM, V., 1985: K stavebnímu vývoji opevnění v Bělé pod Bezdězem, Památky a příroda 10, 143—150.
- RBM — Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae at Moraviae II. (ed. J. Emler), Praha 1882; III. (ed. J. Emler), Praha 1890; IV. (ed. J. Emler), Praha 1892.
- RED., 1971: Typ „Starý Kolín“, Zpravodaj místopisné komise, XII, 771.
- RICHTER, M., 1974: Archeologický výzkum a otázky nejstarší sídelní topografie Žďáru nad Sázavou. In: Dějiny Žďáru nad Sázavou III., Brno, 231—240.

- RICHTER, M., 1975: České středověké město ve světle archeologických výzkumů, AR XXVII, 245—258.
- RICHTER, M., 1982: Hradištko u Davle, městečko ostrovského kláštera, Praha.
- SIGL, J., 1977: Předběžné výsledky archeologického výzkumu v poloze „Staré Mýto“ na katastru obce Tisová (o Ústí nad Orlicí). In: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha, 90—99.
- SMETANA, J., 1979: K topografii areálů severočeských měst ve 13. a 14. století, ČsČH XXVII, 573—599.
- SMETANA, J., 1985: K počátkům města Děčína, Z minulosti Děčína a Českolipska IV, 241—277.
- SMETANA, J., KOTYZA, O., v tisku: Zaniklá středověká osada Mury a města doksanského kláštera, AR.
- SMETANA, J., VELÍMSKÝ, T., 1984: Klíč k počátkům Děčína, Práboj (Ústí n. Lab.), 36, č. 36 (8. XII.), 9.
- SMETÁNKA, Z., 1978: Česká vesnice v období vzniku městských aglomerací, AH 3, 325—335.
- SMETÁNKA, Z., ŠKABRADA, J., 1977: K počátkům městečka Ronova nad Doubravou. In: Středověká archeologie a studium počátků města, Praha, 105—112.
- STARÝ, V., 1978: Počátky města Prachatic, Jihočeský sborník historický 47, 1—17.
- SVÁROVSKÝ, E., 1974: Mladá Boleslav pod vládou šlechty. In: Mladá Boleslav od minulosti k dnešku, Mladá Boleslav.
- ŠEBÁNEK, J., DUŠKOVÁ, S., 1963: Listina v českém státě doby Václava I., Rozpravy ČSAV roč. 73, seš. 10.
- ŠEBESTA, E., 1905: Nově nalezený zlomek formuláře biskupa Tobláše z Bechyně (1279—1296), Praha.
- ŠIMÁK, J. V., 1938: Středověká kolonizace v zemích českých, České dějiny I. 5, Praha.
- ŠTĚPÁNEK, M., 1969: Strukturální změny středověkého osídlení I, II, ČsČH XVII, 457—488, 649—680.
- VÁVRA, J., 1971: Trstenická stezka, Historická geografie 6, 115—116.
- VELÍMSKÝ, T., v tisku: Článek v tomto svazku AH.
- ZUMAN, F., 1937: Bělské privilegium Hynka Berky z Dubé z roku 1337, Bezděz VIII, 65—72.
- ZYCHA, A., 1914: Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden, Praha.
- ŽEMLIČKA, J., 1978: Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách, ČsČH XXVI, 559—586.
- ŽEMLIČKA, J., Nezdařená městská založení v Čechách ve 13. století, Hospodářské dějiny 4, 43—68.
- ŽEMLIČKA, J., 1980: Bezdězsko — „královské území“ Přemysla Otakara II, ČsČH XXVIII, 726—751.

Zusammenfassung

Zum Problem der Übertragung böhmischer Städte im 13. und 14. Jahrhundert

Der Prozeß der Translation, d. h. der Übertragung des Rechtsstatus sowie der Übersiedlung der Bewohner einer älteren Stadt oder Siedlung mit einigen städtischen, zum Anfang vor allem Marktfunktionen in eine neue Lokation kann bei ungefähr einem Zehntel mittelalterlicher böhmischer Städte beobachtet werden. Der gegenwärtige Zustand der Quellenbasis ermöglicht uns jedoch noch nicht die Feststellung, inwieweit diese „ideale“ Übertragungsform häufig war, in anderen Worten, inwieweit in dem jeweiligen Fall die eine oder die andere Erscheinung bevorzugt wurde. Jedenfalls bildet aber die Erörterung des Ausmaßes der Übertragungen, ihrer Quantität und Qualität einen Bestandteil des ganzen Komplexes von Fragen, die mit der Kontinuität der Städte des kulminierenden Feudalismus und der Siedlungen oder Siedlungsagglomerationen der Periode vor der Kolonisation zusammenhängen. Aus der Gesamtanzahl von 30 Übertragungen, die anhand der Kombination schriftlicher Quellen, archäologischer Grabungen, des Aussagegewerts der Toponymen usw. festzustellen sind, wurden in Böhmen 18 davon im Verlauf des 13. oder an der Wende des 13. und 14. Jahrhunderts durchgeführt; die restlichen 12 erfolgten aber eindeutig im 14. Jahrhundert. Dies zeugt natürlich davon, daß die Siedlungsstruktur des Landes im Verlauf des 13. Jahrhunderts noch nicht völlig ausgebildet war, obwohl es andererseits in dieser Richtung eher nur um eine endgültige Ausprägung einzelner Regionen ging. Es muß

jedoch in Betracht genommen werden, daß die Entfernung der alten und der neuen Stadt zwischen einigen Hunderten Metern und 7 km schwankt. Die Raumverteilung der Übertragungen allgemein ist also nicht uninteressant. Am häufigsten sind sie im Norden des Landes, während im zentralen Teil Böhmens kommen sie kaum vor.

Die Ursachen der Übertragungen sind manigfaltig. Einer der Gründe, die an der Wiege dieser Erscheinung standen, ist offensichtlich der Grundriß der frühfeudalen Siedlungen, der mit der Entwicklung der gesellschaftlichen Arbeitsteilung neuen ökonomischen Bedarfen nicht mehr entsprach. Wo es die Natur- und güterrechtlichen Bedingungen ermöglichten, kam es zu einer neuen Dispositionslösung der Lokalitäten, denn es ging im Prinzip um die Erzielung des notwendigen Übereinklangs von Funktionen und Formen. Eine geeignete Lösung mußte also auch dort gefunden werden, wo es die angeführten Determinanten im Rahmen der bereits existierenden Lokalität nicht erlaubten.

Einen weiteren Grund der Übertragungen stellte offensichtlich der Prozeß der Konzentration der mittelalterlichen Besiedlung dar. Manchmal wurde die Stadtübertragung auch durch die güterrechtlichen Änderungen im Rahmen eines bestimmten Siedlungskomplexes erzwungen. Als unmittelbare Gründe betätigten sich natürlich auch Naturkatastrophen, vor allem Überschwemmungen, manchmal im Gegenteil ein Wassermangel, Kriegsergebnisse und die Notwendigkeit einer besser verteidigbaren Lage. Obwohl keine der ursprünglichen Lokationen vollkommen freigelegt wurde und ihr Umfang also nur angeschlagen werden kann, scheint es, daß es in manchen Fällen zur Übertragung aufgrund des Platzmangels kam, falls die Naturbedingungen keine Stadterweiterung ermöglichten.

Allgemein kann man sagen, daß die ursprüngliche Lokalität mit Stadtfunktionen den sich ändernden Bedarfen der gesellschaftlichen Arbeitsteilung nicht mehr entsprach. Die Übertragungen wurden durch einen komplizierten Komplex sozioökonomischer Faktoren bedingt und verlaufen eigentlich bis heute. Als Beispiel kann man u. a. die Liquidation der historischen Stadt Most und die Entstehung einer neuen Stadt in den vergangenen Jahrzehnten anführen.

Karte 1. Böhmisches Städte, die durch die Translation im 13. und 14. Jahrhundert entstanden sind.

Legende: A — 13. Jahrhundert, B — Übergang vom 13. zum 14. Jahrhundert (ohne nähere Datation), C — 14. Jahrhundert. 1 — die Translation ist festgestellt, 2 — wahrscheinliche Translation, 3 — Fehltranslation.

Verzeichnis der Städte: 1. Bělá unter Bezděz, 2. Benátky an der Jizera-Fluß, 3. Březno, 4. Český Dub, 5. Děčín, 6. Dolní Bukovsko, 7. Chlumec (Chlumec), 8. Chrudim, 9. Jezvė, 10. Jičín, 11. Kladruby, 12. Kolín, 13. Kynšperk an d. Orlice, 14. Lysá an d. Elbe, 15. Mladá Boleslav, 16. Most, 17. Netolice, 18. Nový Bydžov, 19. Osek, 20. Pelhřimov, 21. Písek, 22. Pízeň, 23. Police an d. Metuje, 24. Prachatice, 25. Přeštice, 26. Rabštejn, 27. Ronov, 28. Rožmitál, 29. Trutnov, 30. Vysoké Mýto.

